

Araştırma Makalesi/ Research Article

Kafkasya Arkeografî Tutanakları'nda Osmanlı Fermanları (XVI. ve XVIII. Yüzyıllar)

Sibel Orhankazi* – Arzu Memmedova**

(ORCID: 0000-0003-3327-7949 / 0009-0008-1103-195X)

Makale Gönderim Tarihi
04.10.2024

Makale Kabul Tarihi
01.01.2025

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Orhankazi, S., Memmedova, A., “Kafkasya Arkeografî Tutanakları'nda Osmanlı Fermanları (XVI. ve XVIII. Yüzyıllar)”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10/1 (Mart 2025): 792-819.

APA: Orhankazi, S., Memmedova, A. (2025). Kafkasya Arkeografî Tutanakları'nda Osmanlı Fermanları (XVI. ve XVIII. Yüzyıllar). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 792-819.

Öz

Rusya İmparatorluğu, Kafkasya işgalini gerçekleştirirken, tam hâkimiyet için bölgenin ayrıntılı şekilde araştırılması işlemine ehemmiyet vermiştir. Rusya bu doğrultuda, öncelikle Kafkasya'nın nüfusu, idarî yapısı, gelenek-görenekleri, maddi ve manevi kültürü ile tarihine dair çok sayıda belge toplayarak mecmualar yayınlamıştır. Kafkasya tarihinin araştırılmasında önemli role sahip olan kaynaklardan birisi 1866 yılında basımına başlanan on iki ciltlik Kafkasya Arkeografî Komisyonu Tutanakları'dır (AKAK). Tutanaklarda 1398 yılından itibaren kronolojik olarak sıralanan belgeler arasında Osmanlı'nın Kafkasya siyasetine ışık tutmasına olanak sağlayan fermanlar mevcuttur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, sibelorhankazi@gmail.com.

Assist. Prof. Dr., Kafkas University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Türkiye.

** Doç. Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan, arzuashraf74@gmail.com.

Assoc. Prof. Dr., Baku State University, Azerbaijan.

Bu çalışmada, Tutanaklar'da yer alan XVI-XVIII. yüzyıllara ait Osmanlı tarihine dair belgeler, bu belgelerin ortaya çıkma nedenleri ve tarihi öneminden bahsedilmiştir. Çalışmada Kafkasya Arkeografi Komisyonu Tutanaklarının yanı sıra Gürcistan Milli Arşivi kaynaklarından da istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Osmanlı, Rusya, Kafkasya Arkeografi Komisyonu, Şeki, İlisu, Sahur.

Documents Related to Ottoman History in the Acts of the Caucasian Archeography Commission (XVIth and XVIIIth Centuries)

Abstract

During the occupation of the Caucasus, the Russian Empire attached great importance to the detailed research of the region for complete domination. In this direction, Russia firstly collected a large number of documents on the population, administrative structure, traditions, customs, material and spiritual culture and history of the Caucasus and published magazines. One of the sources that played an important role in the study of the history of the Caucasus was the twelve-volume Proceedings of the Archaeographic Commission of the Caucasus (AKAK), which were published in 1866. Among the documents listed chronologically from 1398 onwards, there are edicts that shed light on the Ottoman policy towards the Caucasus.

In this study, the documents on Ottoman history of the XVI-XVIII centuries in the Minutes, the reasons for their appearance and their historical significance are discussed. In addition to the Minutes of the Caucasus Archeological Commission, the sources of the National Archives of Georgia were also utilised in the study.

Keywords: The Caucasus, Ottoman, Russia, Caucasian Archeographic Commission, Sheki, İlisu, Sakhur.

Giriş

Rusya XVI. yüzyılın ortalarında ve nihayetinde 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Türk hanlıkları ve bilhassa Osmanlı üzerindeki politikasını askeri ve siyasi olarak lehine dönüştürmeyi başarmıştır. Bu başarı Rusya'nın Türk hanları ile Osmanlı Devleti'ni iyi tanınmasıyla ve halk üzerinde nüfuz elde etmesiyle söz konusu olmuştur. Rusya'nın bölgedeki halkları ve coğrafyayı tanıma süreci daha sonraki tarihlerde de devam etmiştir. Nitekim bu çalışma Rusya'nın bölgeyi tanıma ve

paylaşması amacına yönelik faaliyetlerden birisini ihtiva eden tutanakları kapsamaktadır.

XVIII. yüzyılda Rusya'nın siyasi, askeri ve sosyal çevrelerinin gündeminde olan önemli tartışma konularından biri Osmanlı topraklarının paylaşılması meselesi ve güneye yayılımdı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'nın askeri alanda ve diplomasi sahasında zayıflaması, özellikle XIX. yüzyılın 20'li yıllarında askeri başarısızlıkları, batıda ve bununla birlikte Rusya'da özel Osmanlı siyaseti oluşmasına sebep olmuş, Osmanlı toprakları yeni koloniler uğruna mücadelelerin ana hedefi haline gelmiştir. Sonuç olarak, Batı'da ve bununla birlikte Rusya diplomasisinde doğrudan Osmanlı ile ilgili siyaseti ifade eden "Doğu Meselesi" adlı özel siyasi bir terim ortaya çıkmıştır. Bu terim zamanla anlam değişikliğine uğramış, XIX. yüzyılın ortalarında daha çok Osmanlı'nın Avrupa topraklarından bahsedilirken kullanılmışsa da, daha sonraki dönemlerde tüm Osmanlı topraklarını kapsayan bir kavram haline gelmiştir¹.

XIX. yüzyılda Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki iddialarını gerçekleştirmek için devletin iç işlerine müdahalesi, Osmanlı-Rus ilişkilerinde düşmanlık tutumu daha da güçlenmiştir. Bu tutum, o dönemin Rus basınında ve tarih yazımında Osmanlı konusuna olan ilgiyi artırmıştır. Böylece XIX. yüzyıl Rusya tarih yazımına dâhil olan eserlere Osmanlı konusu yansımıştır. Bu bilgiler bir taraftan Rusya'nın resmî siyasi kurumlarının ve seçkinlerinin, diğer taraftan da sosyal-siyasi figürlerinin Osmanlı'ya bakış açısını ve buna bağlı olarak gelecekteki planlarının açığa çıkmasını sağlayacaktır².

¹ Oreškova S. F. Tureçskiy dokument pervoy poloviny XVIII v. o mejdunarodnoy situasii v yevrope i vneşnepolitiçeskih selyah Osmanskoy imperii // Tyurkologičeskiy Sbornik 1976, izdatelstvo "Nauka" //http://www.orientalstudies.ru/rus/images/pdf/journals/p_ts_1976_1978_08_oreshkova.pdf, s. 110.

² Rusça kaynaklarda Osmanlı Devleti'nden söz edilirken Osmanlı, Türkiye ve Porta (İstanbul bu şekilde isimlendirilmekteydi.) isimleri aynı zamanda kullanılmaktaydı. Resmî ve askeri raporlarda bazen Osmanlı ismi geçse de, daha çok Türkiye tercih edilmekteydi. Aktı Sobranniye Kavkazskoyu Arheografi Çeskoynu Komissiyeyu, C. V, s. 181, 779, c. VI, ç 2, s. 885.

Çalışmamızda temel alınan ve Rusça kısaltılması AKAK³ olan “Kafkasya Arkeografi Komisyonu Tutanakları” çok ciltli özel belgeler topluluğu, Osmanlı konusunun geniş kapsamda yansıtıldığı koleksiyonlardan biridir. Kafkasya Arkeografi Komisyonu’nun kararlarının yayınlanmasına, Rusya’nın 1859 yılında Kafkasya’nın işgalini bitirdikten sonra başlanmıştır. Rusya İmparatorluğu, yeni işgal ettiği topraklara tam olarak sahip olmak amacıyla bir taraftan yerel devletlerin varlığına son verip, bölgede dini ve etnik ortamı değiştirme politikası uygularken, diğer taraftan da yürüttüğü bu politikanın başarılı bir şekilde sonuçlanması için, yukarıda bahsettiğimiz gibi, bölgeyi ve halkını daha yakından araştırmaktaydı. Bu dönemden itibaren Kafkasya halklarının tarihi, kültürü, yaşantısı, edebiyatı, gelenek ve göreneklerinden bahseden farklı isimlerde mecmuaların arka arkaya yayınlanması dikkat çekmektedir. Rusya’nın yeni işgal ettiği ve işgal etmek niyetinde olduğu toprakları, ülkeleri öğrenmek girişiminin en iyi açıklaması 1836 yılında yayımlanan "Rusya'nın Kafkasya'nın Arkasındaki Mülklerinin İstatistiksel, Etnografik, Topografik ve Ekonomik Tasviri" adlı çalışmada verilmiştir: *“Eğer bilgili değilseniz, yönetimin herhangi bir kısmını geliştirmek mümkün olabilir mi? Halkın ihtiyacını, durumunu, imkânlarını bilmeden, insanların refahına yardım etmek mümkün mü? Mevcut finansal sistemin tam açık olmaması durumunda hükümet, gelirlerin artmasına ümit verebilir mi? Hiçbir şeyi araştırmadan, kök salmadan isyan ve cinayetlerin önlemine alabilecek etkili yollar bulabilir mi? Halkın ruhundan, manevi ahlakından, vilâyetin imkanlarından söz etmeye hiç gerek yok: aralıksız askeri operasyonların ortasında bu sorunları gözlemlene fırsatı olmamıştır”*⁴.

Kafkasya Arkeografi Komisyonu Tutanakları, Kafkasya Baş Canişini (Kafkasya Genel Valisi) Büyük Knyaz Mihail Nikolaeviç’in emri ile 1864 yılında faaliyete başlamış olan Kafkasya Arkeografi Komisyonu tarafından yayınlanmıştır. Komisyon üyeleri arasında ünlü Azerbaycanlı

³ 1866-1904 yılları içerisinde Rus oryantalist A. Berje’nin editörlüğü ile basılmış ve 12 ciltten oluşan Kafkasya Arkeografi Komisyonu Belgeleri (Aktı Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu Aktı Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu) bilim dünyasında kısaca AKAK adıyla tanınmaktadır.

⁴ Obozreniye rossiyskix vladeniye za Kavkazom v statističeskom, etnografiçeskom, topografiçeskom i finansovom otnoşeniyax : proizvedyennee i izdannoye po vısaçayşemu soizvoleniyu. –SPb, 1836, ç. 1. s. 10-11.

bilgin Mirza Fethali Ahundov da vardı. Komisyon başkanı ve belgeler topluluğunun editörü olan Rus oryantalist Adolf Berje'nin (1828-1886) kaydettiğine göre I. cilde dâhil edilen "Doğu Belgeleri"nin (Safevî, Avşar ve Osmanlı Padişahlarının fermanları) tamamı kendisinin redaktesi ile Mirza Fethali Ahundov ile birlikte yeniden Rusçaya çevrilmiştir⁵.

Kafkasya Arkeografi Komisyonu'nun kurulması, komisyonun yürüttüğü faaliyetler, toplanan belgelerin yayınlanması konusu Adolf Berje'nin editörlüğünü yaptığı mecmuanın *Giriş* yazısında ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Mecmuada yer alan bilgilere göre komisyon üyeleri iki yıl boyunca Kafkasya Genel Valiliği arşivinde⁶ Rus işgalinin başlangıcında toplanmış 128.000 belgeyi araştırmış, bunları sistemleştirmiş, aynı konuda belgelerden en zaruri kabul ettiklerini yayınlamak için seçmiştir⁷.

1866 yılında Kafkasya Arkeografi Komisyonu Başkanı Adolf Berje'nin editörlüğünde basımına başlanmış Kafkasya Arkeografi Komisyonu

⁵ Aktı Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu, C. II, 1866, s. 9.

⁶ Kafkasya Valiliği Baş İdaresi Arşivi önceleri Kafkasya Baş Hâkimi Ofisi Arşivi, 1859 yılında Kafkasya Genel Valiliği Arşvi olarak isimlendirilmiştir. Kafkasya Arkeografi Komisyonu'nun iki yıllık çalışmasından sonra belgeler dönemlere göre tasnif ettirilmiş ve üç döneme ayrılmıştır: Bunlardan birincisi 1801 yılında Rusya'nın Kartli-Kaheti Çarlığı'nı ilhakından 1816 yılında General Yermolov'un Kafkasya Baş Hâkimi olarak atanmasına kadar; ikincisi 1816 yılından 1827 yılına kadar; üçüncüsü 1827 yılında mecmuanın yayınlandığı yıla kadar olan belgelerdir. I. Dönemde henüz Rusya Güney Kafkasya'ya tam olarak yerleşemediği ve işgal süreci tamamlanmadığından buradaki belgeler de Kafkasya'da sınır çizgisine yakın olan arazilerin ismi ile tasnif edilmiştir. Örneğin Heşterhan, Kafkasya, Gürcistan, tam olarak boyun eğdirilemeyen Hanlıklar ise Sınır Hanlıkları ismi altında tasnif edilmiştir. II. dönemde bu sistem muhafaza edilmiş, lakin III. Dönemden itibaren Sınır Hanlıklar adı altındaki grupta Karabağ, Şeki, Şirvan, Bakü, Derbent hanlıklarının, İmeret, Guriya, Mingrel, Abhaz hâkimliklerinin sadece iç yönetimi ile ilgili belgeler toplanmıştır. 1830 yılının başlarında Baron Rozen'in baş hâkimliği döneminden itibaren yeni işgal altına alınmış arazilerin yönetim sistemine değişiklikler yaşanmış ve bunun sonucunda Baş Hâkimlik Ofisi arşivinde muhafaza edilen belgelerin tasnifatında değişiklikler yapılmıştır: 1. Gürcistan, 2. İmeret (Guriya, Mingreli, Abhaz, hatta Azerbaycan devlet sistemine ait olan Car-Balaken Cemaatliği'ne dair belgeler de bu ad altında tasnif edilmişti), 3. Akhalkkek. 4. Ermeni. 5. Müslüman. 6. Dağıstan. 7. Kafkasya. (AKAK, C. I, 1866, s. 4-5).

⁷ Gürcistan Milli Arşivi'nde Kafkasya Arkeografi Komisyonu Fonu ayrıca muhafaza edilmektedir. Bu Fonda Kafkasya tarihinin en hassas meselelerine ışık tutan yüzlerce önemli belge mevcuttur.

Tutanakları (AKAK)⁸ 12 ciltten oluşmaktadır. Tutanakların içeriğinde X. yüzyıldan 1862 yılına kadarki döneme ait çeşitli dillerde mevcut olan belgeler bulunmaktadır⁹. Her ciltte Kafkasya'daki Rusya valilerinin birinin dönemine ait resmî belgelerin yanı sıra mecmuanın son sayfalarında "Ekler" başlığı altında daha erken döneme ait belgeler, Safevî, Kaçar, Osmanlı padişahlarının fermanları, hükümleri, yerel hanların ve sultanların soy ağacı, yerel hâkimlerin toprak mülkiyetleri ve haklarını kanıtlayan belgeler yer almaktadır.

Tutanaklara dâhil edilen Osmanlı tarihine dair belgeleri muhtevasına göre dört ana gruba ayırmak mümkündür:

1. Osmanlı'nın aralarında Azerbaycan'ın da bulunduğu Kafkasya'nın yerel hâkimlerine gönderdiği ve devletin bölge siyasetinin temel yönlerini belirleme imkânı veren fermanlar.

2. Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın bölgedeki işgalci çıkarlarına ters olan siyasi adımlarını, askeri potansiyelini, diğer devletlerle müttefikliğini, var olduğu coğrafyadaki gücünü ve tüm bunlara Rusya tarafının bakışını yansıtan yazışmalar, sivil ve askeri raporlar ile gizli bilgiler.

3. Osmanlı-Rus savaşları, savaşlar süresince Rus cephesinde reel durum ve Osmanlı tarafının söz konusu durumuna dair değerlendirmeler.

4. Rusya'nın Osmanlı'dan koparmak istediği ve işgal ettiği araziler, bu arazilerdeki durumla ilgili bilgiler.

Tutanaklarda kronolojik sıralamayla takdim edilen belgeler incelendiğinde Rus yönetim çevrelerinin yeni toprakların işgali düşüncesini nasıl şekillendirdiklerini, düşünceden gerçekliğe dönüştürmek için arka plandaki faaliyetlerini, işgal edecekleri toprak ve ülkelerle ilgili en küçük bir bilgiyi bile gözden kaçırmadıklarını açık şekilde görmek mümkündür. Bu yüzden Osmanlı'nın Kafkasya topraklarının Rusya tarafından işgalinden 20-30 yıl öncesine ait

⁸ AKAK

⁹ Belgelerin ekseriyeti Kafkasya'nın Rusya tarafından işgali dönemine ait olduğundan Rusça olsa da, burada Ermeni, Gürcü, Türk, Arap, Fars dillerinde de çok sayıda belge bulunmaktadır.

belgelerde Ahalkelek, Erzurum ve Kars vilayetlerine dair kronolojik bilgiler şaşırtıcı değildir. Şunu da ilave edelim ki, Tutanakların I. ve II. cildinde “Türkiye Vilayetleri” başlığı altında özellikle Ahalkelek, Erzurum ve Kars vilayetlerine dair belgeler sunulmuştur¹⁰.

Belgelerde Osmanlı topraklarından Türkiye vilayetleri, Türkiye mülkleri ve hatta Yarbay Simonoviç’in General Lazarev’e gönderdiği 16 Aralık 1802 tarihli raporunda Osmanlı padişahından da Türkiye sultanı olarak bahsedilmektedir¹¹. Bunun en büyük sebebi şüphesiz imparatorluk olan ve birçok milleti barındıran Osmanlı’nın coğrafi ve siyasi hâkimiyet alanını daraltmaktı. Bu şekilde Osmanlı Devleti’ni ayrıştırmının temeli atılmış olacaktı.

1811-1816 yıllarına ait belgelerin dâhil edildiği V. ciltten itibaren ise daha önce kaydettiklerimize ek olarak “Türkiye Gürcistan’ı”, “Türkiye Ermenistan’ı” ve “İran Ermenistan’ı” kavramları kullanılmaya başlanmaktadır¹². Adları geçen kavramların resmî devlet matbaasında resmî belgelerin basımı sırasında kullanılması bir tesadüf değildi; bu durum yapılacak olan işgaller için oluşturulan bir ortamdı. V. cildin diğer ciltlerden farklı tarafı ise Osmanlı Devleti ile ilgili belgelerin aynı ciltte iki yerde “Türkiye” başlığı altında takdim edilmesiydi. Kronolojiye dayanan yazarlar, birinci başlık altında 1811 yılının, ikinci başlık altında ise 1812 yılının belgelerini sunmuşlardır.

VII. ciltte “Türkiye” başlığı altındaki belgeler, sadece bir konuya, söz konusu dönemde iki devlet arasındaki ilişkilerin en güncel meselelerinden olan Rusya İmparatorluğu’nun Kars’ı işgaline aittir¹³. Burada Rusların işgal siyaseti ve askeri operasyonları, kalenin muhafazası, askeri kayıplar, yerel halka dair bilgilerin olduğu belgeler bir araya getirilmiştir. Bu belgeler özellikle Erzurum ve Kars civarında Ermeni halkının nasıl kışkırtılabileceği ve Rusya’ya bunun nasıl fayda sağlayabileceği ile ilgilidir. 1885 yılında basılan 982 sayfalık X. ciltteki “Türkiye” başlığı altında takdim edilen belgeler ise Kırım savaşı arifesinde Rus askeri çevrelerinin Osmanlı ordusunun hazırlık düzeyi,

¹⁰ AKAK, C. I, s. 816; C. II, s. 871.

¹¹ AKAK, C. II, s. 892, 896.

¹² AKAK, C. V, s. 181, 779, c. VI, ç. 2, s. 885.

¹³ AKAK, C. VII, s. 747-851.

hareket planlarına dair elde ettikleri bilgileri içermektedir¹⁴. Belgelerin tahlili, Rusya'nın topraklarını genişlettikçe resmî belgelerdeki kavramlar, resmî olarak kullanılan coğrafi terimlerin hızla değiştiğini göstermektedir. X. ciltte 762 sayılı belgenin başlığı -Kn Bebbutov'un Kafkasya- Türkiye sınırındaki kolorduya emri (29 Temmuz 1854 tarihli) bu açıdan son derece dikkat çekicidir. Rusya, Osmanlı'nın Kafkasya'daki topraklarını işgalinden sonra Kafkasya'nın tek sahibi, Kafkasya ise Rusya'nın tartışmasız güney bölgesi olarak tanımlanmaktaydı.

12 ciltlik geniş hacimli Kafkasya Arkeografi Komisyonu Tutanakları'nda yer alan Osmanlı tarihine dair belgelerin tarihi kronolojisini izlersek, bu tutanaklarda Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 300 yıllık dönemine ışık tutan ve araştırmacısını bekleyen çok sayıda belgenin mevcut olduğu görülür.

Bu çalışmada hakkında ayrıca bahsedilen 11 Osmanlı fermanı "Kafkasya Arkeografi Komisyonu Tutanakları"nın II. ve VI. ciltlerinde *Ekler* başlığı altında yer almıştır. Bu bölüm Osmanlı'nın bölgede izlediği siyasi çizginin belirlenmesi bakımından önem arz etmektedir.

Araştırmanın en önemli kaynakları Kafkas Arkeografi Komisyonu Tutanakları'nda yer alan belgelerdir. Ancak Kafkas Arkeografi Komisyonu'nun Gürcistan Tarih Arşivi'ndeki bölümünde korunan ve Tutanaklara dâhil edilmemiş belgeler de çalışmamızda kullanılmıştır.

Kafkasya Arkeografi Komisyonu Tutanakları'ndaki XVI-XVII. Yüzyıllara Ait Osmanlı Fermanları ve Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya'da Uc Toprakları Politikası

Kafkasya Arkeografi Komisyonu Tutanakları'nda (AKAK) yer alan Osmanlı padişahlarının fermanları 1591-1731 yılları arasındaki döneme denk gelmektedir. Bu fermanlar belgeler mecmuasının II. cildinin "*Dokumentı na Persidskom i Tureçkom Yazıkakh*" (Fars ve Türk Dillerinde Belgeler) isimli ekler bölümüne ve VI. cildin II. bölümünde "*Gramoti, Firmanı i Drugie Aktı (1398-1800)*" (Taltifler, Fermanlar ve Diğer Belgeler (1398-1800)) başlığı altında verilmiş ekler kısmına dâhil edilmiştir.

¹⁴ AKAK, C. X, s. 753.

Gürcistan Milli Arşivi'nde muhafaza edilen Kafkasya Arkeografi Komisyonu fonundaki belgelerin tahlili, komisyon üyelerinin ellerindeki tüm fermanları tutanaklara dâhil etmediğini göstermektedir. Tutanaklara dâhil edilen fermanlarla birlikte dâhil edilmeyenlerin kopyaları GMA'nın 2. ve 236. fonlarında muhafaza edilmektedir¹⁵.

Tutanaklarda kaydedilen Osmanlı fermanları arasında en eskisi 1591 yılına ait fermandır¹⁶. Bu ferman, Sahur Hâkimi (sonralar İlisu Sultanlığı gibi tanınacaktır) Adıgörlü Bey'e gönderilmiştir¹⁷. Bu fermanın çıkarılması, Safevî-Osmanlı mücadelesi döneminde Osmanlı'nın kontrolü altında bulunan Güney Kafkasya ve Azerbaycan'da yürüttüğü siyasetle ilgilidir.

Bilindiği üzere, Osmanlı ve Safevî arasında 1514 yılında Çaldıran Savaşı'yla başlayan askeri-siyasi gerginlik, 1639 yılına kadar aralıklarla devam etmiş ve daha sonraki savaşlar da bu sürece eşlik etmiştir. Safevî-Osmanlı askeri mücadelesi 11 yıl, 11 ay, 16 günlük bir sürecin ardından (1578-1590) İstanbul Barışı'nın imzalanmasıyla sona ermiştir. 21 Mart 1590 tarihinde Şah I. Abbas'ın talebi üzerine imzalanan Barış Anlaşması'na göre Güney Kafkasya ve neredeyse kuzeyden güneye tüm Azerbaycan Osmanlı'nın kontrolüne girmiştir. Safevî Devleti, 590.000 km² genişliğindeki Osmanlı fütuhatını tanımıştır. Yıllarca süren ve çok büyük insani kayıplara yol açan Osmanlı-Safevî savaşı toprak kazanımı bakımından Osmanlı Devleti'nin lehine sonuçlanmıştır¹⁸.

Osmanlı Devleti, kendi topraklarına kattığı yerlerde güçlenmek ve aynı zamanda büyük kaynak harcamadan durumu tam kontrolü altına almak için yerel hâkimlerin gücünü seferber etmeye çalışmıştır. Sahur Hâkimi Adıgörlü Bey adına verilen ferman, bu sürecin izlenmesi bakımından önemlidir. Fermana, Osmanlı'nın 1590 yılı barışıyla

¹⁵ AKAK, C. II, Tiflis, 1868, s. 1085-1094; C. VI, h. 2, Tiflis, 1875, s. 769-817; Gürcistan Milli Arşivi (GMA), F. 2, Lis. 1, Dos. 10322, Gürcistan Milli Arşivi (GMA), F. 2, Lis. 2, Dos. 1414, Gürcistan Milli Arşivi (GMA), F. 236, Lis. 2, Dos. 88.

¹⁶ AKAK, C. VI, h.2, s. 771.

¹⁷ Söz konusu dönemde Adıgörlü Bey Büyük Kafkas Dağları'nın kuzeyinde bulunan Sahur Hâkimliği'ni yönetmekteydi. Sonraları bu hâkimliğin arazisi genişlemiş ve İlisu Sultanlığı adı ile anılmıştır.

¹⁸ Sadık Müfit Bilge, Osmanlı Çağında Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi), Kitabevi, 2015, s. 105-106.

denetim altına aldığı Safevî topraklarındaki Şeki Hâkimliği'ne ait Kah ve Meşebaşı köylerinin tüm gelirleri ile birlikte Adıgörlü Bey'in mülkiyetine verilmesinden bahsedilmektedir. Bunun karşılığında Adıgörlü Bey, söz konusu iki köyün farklı yerlere dağılmış halkını yeniden toparlamalı ve Şeki'yi Lezgi boylarının ve düşman halkların yağma seferlerinden ebedi olarak muhafaza etmeli, Osmanlı tahtına sadakat ve hizmette bulunmalıydı.

Görüldüğü üzere, Adıgörlü Bey'in karşısında üç önemli görev bulunmaktaydı. Bu görevler yerine getirildiğinde Sahur Hâkimliği'nin yerleştiği karmaşık, ancak stratejik açıdan önemli coğrafyanın Osmanlı Devleti'nin siyasi-politik yönetim sistemine entegrasyonu sağlanmış olacaktı. Aynı zamanda Sahur Hâkimi de bu fermanla kendi yetkisini korumuş ve hâkimiyet alanını genişletmiş olacaktı.

Sahur hâkimleri, Azerbaycan'ın kuzeybatısında ilk defa Safevîler tarafından uygulanan uc toprağı siyaseti sonucunda özel ayrıcalık kazanmış aile veya ocak olarak görülmekteydi. Nitekim Osmanlı sınırlarına yeni katılmış kuzeybatı Azerbaycan topraklarında iki tür sınır koruyucusu statüsü gözlenmekteydi: Yalnız bir ayrıcalıklı aileye ya da nesle verilen uc hâkimi statüsü. Sahur hâkimleri, tahminen 300 yıla yakın bir süre bu statüyü taşımış hem Safevî hem de Osmanlı hükümdarları bu geleneğı devam ettirmişlerdir. Diğer tür ise belirli bir hâkimliğe verilen sınır koruyucusu statüsüydü. Erken dönemde Şeki Hâkimliği, daha sonraları Car-Balaken caamatlığı bu statüyü taşımışlardır. Birinci türde sorumluluğı bu statüyü taşıyan hâkim ve onun varisleri taşımışlarsa da ikinci türde toplu sorumluluk vardı. Bu, o bölgede sonraları oluşturulan Car-Balaken camaatlığı örneğinde de görülür.

Sahur Hâkimi Adıgörlü Bey'e uc hâkimi statüsünün verilmesi ilk 1562 yılına denk gelmektedir. Şöyle ki, 1555 yılında Safevîlerle Osmanlılar arasında imzalanan Amasya barışı ile Gürcistan'ın doğusundaki yerel hâkimlikler (Kartl-Kaheti) Safevîlerin, batıdakiler (Megrel, Guria, İmereti, Samtshe) ise Osmanlıların kontrolüne geçmiştir. Safevîlerin kendi kontrollerine geçen bölgelerde kurdukları Gürcistan valiliğine hâkim olacakların atamalarında Müslüman olmalarını ve Safevî devletine sadakat göstermelerini dikkate almalarına rağmen uzun süreli istikrar sağlanamamıştır. Onların zaman

zaman valilikle sınırdaki Şeki Hâkimliği'ne yağma yürüyüşleri ise devam etmiştir. Şah I. İsmail devrinde Şeki Hâkimliği merkezi yönetimin özel korumasına dâhil olmuşsa da bu süreç İsmail'in ölümüyle yarım kalmıştır. Sonraları bu politika Şah I. Tahmasb tarafından devam ettirilmiştir. Tahmasb, Gürcistan valiliğinin sınırındaki Müslüman Sahur Hâkimliği'nin konumunu güçlendirecek ve bölgenin kontrolünü sağlayacak ferman vermiştir. 1562 yılında Sahur Hâkimi Adıgörlü Bey'in adına verilen fermanla ona Şeki Hâkimliği'ne ait olan üç köy bağışlanmıştır. Gürcistan valiliğinin memurlarına ise Sahur hâkimlerinin mülkiyetine verilmiş toprakların sınırlarına dâhil olmaları yasaklanmıştır¹⁹. Böylelikle, Osmanlı Devleti Kah ve Meşebaşı köylerini Sahur hâkimlerinin sorumluluğuna vermekle burada var olan uc toprağı politikasını devam ettirmiş oluyordu. Adıgörlü Bey'in mülkiyetine verilen köyler, Büyük Kafkasya Dağları'nın dağlık kısmında mevcut olan Sahur Hâkimliği'nin topraklarının Kafkasya'nın güneyine doğru genişletilmesi ve Gürcistan valiliğinde yaşananları daha yakından gözlemlemek ve zamanında tepki vermek olanağının doğmasını sağlıyordu. Bu durumu sonraki fermanla daha açık gözlemlemek mümkündür.

Osmanlı padişahı II. Osman'ın, Adıgörlü Bey'den sonra Sahur Hâkimliği'nin başına geçen oğlu Ali Bey'e verdiği fermanla Sahur hâkimlerinin yetkisi daha da güçlendirilmiş, uc toprak koruyucusu statüleri kalıtsal hale gelmiş, aynı zamanda kontrollerindeki bölgeler genişletilmiştir. AKAK'da gösterilmiş tarihi Hicri takvimle 1016 yılının Şaban ayı, yani Miladi takvimle 1607 yılı olarak kaydedilen fermanla, Osmanlı sarayına sadakati ve hizmetleri mukabilinde Ali Bey'e altı köyün (Kah, Meşebaşı, Zerine, Kum, Ledit, Alagöz'ün) irsen bırakılmasından bahsedilmektedir. Bahsi geçen köylerden Kah ve Meşebaşı yukarıda belirttiği gibi, önceden Ali Bey'in babasının mülkiyetine verilmiş, bu fermanla tekrar onaylanmıştı²⁰. Diğer köyler ise Ali Bey'in mülkiyetine yeni verilmiş ve Ali Bey bu toprakları başkalarının gaspından korumakla görevlendirilmiştir. Hâkimliğin sınırlarının dağlık bölgeden dağ eteklerine ve ovalara kadar daha da

¹⁹ GMA, F2, I.2,d.1414; F.236,I.2,d. 88; AKAK, C.II, s.1085; Memmedova A. Osmanlı'nın Güney Kafkasya'da Uç Bölge Politikası Osmanlı-Safevî Paralelinde (Arşiv Belgeleri Örneğinde), s. 417.

²⁰ AKAK, C.II, s. 1085.

genişletilmesiyle Ali Bey'in faaliyet kapsamı büyütülmüştü. Bu sayede Osmanlı'nın kontrolündeki riskli bölgelerin birinde devletin çıkarları ve güvenliği temin edilecekti.

Fermanın 1603 yılında başlayan Safevî-Osmanlı askeri mücadelesi döneminde verilmesi, Osmanlı tarafının Safevîlerle savaşta yerli hâkimliklerin de gücünü seferber etme çabasını ve Sahur Hâkimliği'nin Osmanlı tarafından verilen görevleri yerine getirdiği bölgelerdeki gelişmeleri göstermektedir. Bu da uc toprağının veya sınır koruyucusu statüsünün yararlılığını göstermektedir.

1603-1612 yıllarında Safevî-Osmanlı askeri mücadelesi süreciyle Şah I. Abbas (1587-1629) Safevîlerin arazi bütünlüğünü geri kazanmayı başarmış, Osmanlı ise 1590 yılında barış anlaşmasında adı geçen toprakları kaybetmiştir. Safevîler, Sahur hâkimliği ile iletişimde aynı siyaseti devam ettirmiştir. Böylece 1607 yılında Safevî hükümdarı Şah I. Abbas Şirvan'ı Osmanlıdan geri alabilmiştir. Şamahı'nın fethinden sonra Haytak Usmisi Rüstem Han ve Tabasaran Masumu, Osmanlı yetkisinden çıkararak Safevîlere tabi olmuştur. Şah I. Abbas, her iki hükümdara hilat ve hediyeler yollamıştır. Haytak Usmisi ve Tabasaran Masumu'nun dağlardaki geçitleri aşması için kılavuzluk yaptıkları ve askerleriyle destek verdikleri Safevî komutanı Menuçehr Bey, Ağustos 1607'de 60-70 kişilik bir Osmanlı birliğinin bulunduğu Derbend'i geri almıştır. Bundan sonra Kazıkumuk, Şamhalı ve Akuşa Kadısı Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış ve Şemahı'daki Safevî ordugâhına gönderdikleri elçiler vasıtasıyla Şah'a tabi olduklarını bildirmişlerdir. Kaheti hâkimi Teymuraz'ın annesi de Gürcü beylerbeyiyle birlikte ordugâha gelerek oğlu adına Şah'a itaatini arz etmiştir²¹. Bu hareketle Safevîler Güney Kafkasya'da sınırlarını yeniden tesis etmişlerdir.

1607 yılının sonlarında Şah I. Abbas, Sahur Hâkimi Ali Bey'in adına dış saldırılardan korunması şartıyla yeni bölgelerin bağışlanması hakkında ferman vermiştir. Fermanın verildiği dönemde artık Safevîler Güney Kafkasya'da önemli askeri operasyonları tamamlamış ve yerel hâkimlere sadakat yeminleri ettirmiştir. 1607 yılının sonlarında Sahur hâkiminin adına böyle bir fermanın gönderilmesi, Safevîler için vurgulanan olumlu şartlara rağmen Sahur hâkimliğinin kendi stratejik

²¹ Bilge. a.g.e., s. 114.

özelliğini korumakta olduğunu göstermektedir²². Böylelikle, Safevîlerin kurduğu uc toprağı politikasının Osmanlı tarafından da hiçbir değişiklik yapılmadan kaldığı yerden devam ettirilmesi, bölgede uc enstitüsünün geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu sebeple tutanaklarda vurgulanan söz konusu iki Osmanlı fermarı, Safevî fermanlarıyla birlikte Azerbaycan'ın kuzeybatısında devam eden siyasi süreçleri ve Safevî-Osmanlı saraylarının bu siyasi süreçlere verdikleri tepkileri göstermektedir.

Kafkasya Arkeografi Tutanaklarında XVIII. Yüzyıla Ait Osmanlı Fermanları

Rusya ile Osmanlı arasında imzalanmış olan 3 Temmuz 1700 tarihli İstanbul Anlaşması'ndan sonra iki taraf arasındaki ilişkilerde Kafkasya ve bununla birlikte Azerbaycan kısmen ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda Rusya, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma fırsatı elde etmiştir. 12 Temmuz 1711 tarihinde taraflar arasında imzalanmış olan Prut barışı, Osmanlı'nın durumunu iyileştirip pozisyonunu güçlendirse de Rusya'yı Kafkasya ve Azerbaycan'a dair işgal planlarından vazgeçirememiştir²³. 1722-1723 yıllarında Azerbaycan'ın Hazar kıyısındaki toprakları, sıcak denizlere ulaşma niyetinde olan Rusya'nın işgaline maruz kalmıştır²⁴. O dönemde Safevî Devleti'nin kendi sınırları içinde olan bu toprakları işgallerden korumak gibi bir şansı yoktu; çünkü ülkeyi merkezi yönetime karşı isyanlar sarsmıştı. Mevcut durum, Güney Kafkasya'yı Osmanlı-Rus rekabetinin merkezlerinden birine dönüştürmekteydi. Rusların Hazar Denizi kıyısında ilerlemesi Osmanlı Devleti'nin temel siyasi ve askeri ilkelerinden olan "hiç bir Hristiyan devletin Hazar Denizi ve Karadeniz'e hâkim olmaması, bu denizlerin kıyısındaki ülkelerde ahirun tasarrufuna tahammül gösterilmemesi, yalnız Devlet-i Aliyye'nin hâkimiyetinde olması" ilkesine aykırı olduğundan²⁵ bu topraklardaki karışıklıklar yakından takip ediliyordu. Hazar kıyısındaki toprakların Rusların kontrolüne geçmesi, Osmanlıyı

²² AKAK, C. II, s. 1085.

²³ Mahmudov Y., Şükürov K, Azerbaycan: beynelâk münasibetler ve diplomatiya tarihi (1639-1828),c.1, Bakı, 2009, s. 74.

²⁴ Aliyev F., Antiiranskiye vıstupleniya i borba protiv Tureskoy okkupasii v Azerbaydjane v pervoy polovine XVIII veka, Bakı, 1975, s. 16-94.

²⁵ Bilge, a. g. e., s. 192.

doğu sınırları için yarattığı tehditten dolayı endişelendirmektedir. Bu nedenlerden dolayı Rusya'nın işgal siyaseti, Osmanlı'yı Güney Kafkasya ve Azerbaycan'da aktifleşmeye itti. Osmanlı, 1723 yılında Güney Kafkasya'nın yanı sıra Azerbaycan'a ordu sevk ederek Rus işgalinin büyümesine izin vermedi. 12 Haziran 1724'te Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan İstanbul Anlaşması ile Güney Kafkasya, Safevî topraklarını kendi sınırlarına katan taraflar arasındaki yeni temas hattının geçtiği bölgeye çevrildi²⁶. Bununla Batı Hazar bölgeleri Rusya'da; Doğu Gürcistan (Kartli ve Kaheti), Kuzey Azerbaycan (Şirvan, Gence, Revan, Karabağ, Nahçıvan), Güney Azerbaycan ve Irak-ı Acem Osmanlılarda kaldı²⁷. Azerbaycan'ın kuzeybatı topraklarına yerleşen Sahur-İlisu Sultanlığı ve Şeki Hâkimliği de Osmanlı'nın kontrolüne geçti. Bununla hem işgal öncesi hem de işgal sonrası yerel hâkimlerin Osmanlıya sadakatini temin edebileceği, aynı zamanda güçlerinden devletin bölgedeki mevkiilerini kuvvetlendirebileceği görülmektedir. XIX. yüzyılda Azerbaycanlı tarihçi Abbaskulu Ağa Bakıhanov bu konuda kısa bir bilgi vermektedir: "Sahurlu Ali Sultan İki Tuđlu Paşa unvanı ile Şeki ve Sahur Beylerbeyi olarak atanmıştır"²⁸.

Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya'da, özellikle de Kuzey Azerbaycan'da güçlenme siyaseti Rusya İmparatorluğu'nu ciddi şekilde rahatsız etmekteydi. 1722 yılının mart ayında İsfahan yakınlarında Şah ordularının Mir Mahmud liderliğindeki Afganlar tarafından yenilgiye uğratıldığı haberini alan I. Petro, durumdan haberdar olan Osmanlı Devleti'nin Safevîlerin mirasına sahip çıkma amacıyla askerî operasyonlara başlamasından ve bu meselede Rusya'dan önce hareket etmesinden çekinmekteydi. Külbilge'nin yazdığı gibi, I. Petro'nun korkusu Safevî ordusu ya da Afganlılar değildi. Asıl tehlike, bölgeyle çok uzun zamandır dinî ve siyasî bağları olan Osmanlı Devleti'ydi²⁹. 1723 yılında Hazar kıyılarında Azerbaycan topraklarına yürüyüşün planlanan zamandan daha erkene çekilmesinin önemli bir sebebi de I. Petro'nun Osmanlı'nın Safevî sarayında yaşananlardan haber alarak Rus tehlikesini aşması ve Safevî mirasını sahiplenmek niyetiyle askeri

²⁶ Mahmudov Y., Şükürov K., a. g. e., s. 122.

²⁷ Latifova E. 1720-1730'lu Yıllarda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyasetinde Azerbaycan'ın Kuzeybatı Topraklarının Yeri ve Rolü, s. 108-109

²⁸ Bakıhanov A., Gülüstan-i İrem, Bakü, 1991, s. 126.

²⁹ Latifova E. 1720-1730'lu, s. 105.

operasyonlara başlayacağına dair endişesiydi³⁰. Bu endişe XVI-XVII. yüzyıllarda Güney Kafkasya ve Azerbaycan üzerindeki Safevî-Osmanlı rekabetinin XVII. yüzyılda Osmanlı-Rusya rekabetine dönüşmesine neden olmuştur.

Tutanakların II. cildinde yayınlanmış olan 1706, 1722, 1729, 1731 yıllarına ait beş ferman, Osmanlı-Rusya rekabeti, aynı zamanda Safevîlerin yeniden kendi topraklarını geri alma çabalarının arka planında olayların gözlemlenmesi ve Osmanlı'nın burada yürüttüğü siyasetin özünün anlaşılması açısından önemli rol oynamaktadır. Eski Sahur hâkimleri, yeni İlisu sultanları adına verilmiş bu fermanlardan Sahur Hâkimi Ali Bey'in torunu Ali Sultan adına gönderilmiş 1722 yılı fermanı üzerinde özellikle durmamız gerekiyor. Söz konusu fermanla Osmanlı Devleti Sahur Hâkimi Ali Sultan'ın denetimi altında bulunan arazileri genişletmiş, onun mülkü olan Sahur Hâkimliği'ni Sancaklık kısmında Şeki Hâkimliği ile birleştirerek Ali Sultan'ı bu hâkimliğin Beylerbeyi görevine atamıştı³¹. Üç yıl sonra, yani 1725 yılında Osmanlı padişahı Ahmet, İlisulu Ali oğlu Muhammed Bey'in adına gönderdiği diğer bir fermanla Şeki Hâkimliği ile komşu olan Ereş Hâkimliği'nin yönetimini de Muhammed Bey'e vermişti. Karşılığında ise Gence, Şirvan ve diğer eyaletlerde askeri operasyonlara başlama ihtiyacı doğduğu zaman 300 seçkin savaşı ile orada hizmet vermeye her zaman hazır olmalıydı³².

Sahur Hâkimliği'nin Osmanlı sancağı olduktan sonra Şeki Hâkimliği'ne dâhil edilmesi, Sahur Hâkimi Ali Sultan'ın ise Şeki Hâkimliği'nin Beylerbeyi tayin edilmesi iki hâkimliğin birleştirilerek tek bir güç haline getirilmesi açısından önemli bir idari değişiklikti. Bu tür değişiklikler, genellikle idari yapının daha etkili bir şekilde yönetilmesi için yapılır ve yönetimin merkezileştirilmesini amaçlar. Bu

³⁰ Mustafazade T. Azerbaydjan i Russko-Tureskiye Otnoşeniya v Pervoy Treti XVIII v. Elm., Baku, 1993, s.42

³¹ AKAK, C. II, s. 1091. Ali Bey'in ailesi bölgedeki etkinliği, gücü ve sadakati ile hem Safevî hem de Osmanlı sarayının dikkatini çekmişti. Sahur Hâkimi Adıgörlü Bey'den (Ali Sultan'ın babası) itibaren kendilerine güvenin artması, Safevî ve Osmanlı Padişahlarının hükümleri ile denetimleri altındaki arazilerin genişlenmesinde açık şekilde görülmektedir.

³² AKAK, C. VI, 2. h, s.775.

değişikliklerin sonuçları, yönetim süreçlerinin basitleştirilmesi ve kaynakların daha verimli kullanılmasında olumlu etkiler yaratabilirdi.

Osmanlı Devleti, Rus işgallerinin genişlemesini önlemek için yerel hâkimlerin Ruslara karşı birlikte mücadeleye seferber edilmesine önem vermekteydi. Bu maksatla yeni atanan Şeki Beylerbeyi Ali Sultan'ın Kırım Hanı ile aynı statüde olan Şirvan Beylerbeyi Davud Han'la birlikte düşmana karşı mücadelesi sağlanmaya çalışılıyordu. Ali Sultan'a kendisine duyulan güvenin mukabilinde Davud Han'la birlikte hareket etmesi ve adaletli yöneticilik yapma görevi verilmekteydi³³.

1728-1730 yıllarında Osmanlı sarayından ardı ardına gönderilen birkaç ferman daha, bölgede yaşanan siyasi süreçlerin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bunlardan birincisi, İlisu sultanlığından doğuda oluşmuş ve sınır koruyucusu statüsü taşıyan Car-Tala (sonraları Car-Balaken) Cemaatlığı'ne gönderilmiş 1728 tarihli fermandır. 1728 yılına kadar Car-Talalılarla Osmanlılar birbirine karşı cephede yer alıyorlardı. Bu, Osmanlıların kendi güçlerini başka sorunların çözümüne daha rahat yöneltmelerine izin vermediği gibi, Car-Talalılar için de durumu zorlaştırıyordu. Ancak, 1728 yılının ocak ayında Car-Talalılarla Osmanlılar ve Kaheti halkı arasında barışın imzalanması mümkün oldu. Osmanlı hükümdarına başvurarak ondan yer isteyen Car-Tala Cemaatlığı'nın Cebel el-Feth Kavaz nehri ve Kapı nehri arasındaki topraklar üzerinde hâkimiyeti tanındı. Osmanlı padişahı III. Ahmet'in (1703-1730) çıkardığı ferman, Osmanlı'nın Car-Tala Cemaatlığı'nın kontrol ettiği bölgelerde varlığını yasal açıdan onaylayan, aynı zamanda bölgedeki sınır koruyucusu görevini tayin eden önemli bir belgeydi. Cebel el-Fethten (Büyük Kafkasya dağları) Kara Tubala (Kurtumanı), Şeki tarafından Gobu nehrinden, Kaheti tarafından Gabırrı nehri ve Kavaz suyu etrafında olan İnisel, Padar, Akilo, Bey Ahmedli, Leleli toprakları da dâhil olmak üzere mevcut bölge, Osmanlı'nın itaatini kabul etmek, devletin bölgedeki siyasetini desteklemek, doğuda dağlardan Bulkadar haydutlarının yollarını kesip zararı önlemek,

³³ GMA, F.2,siy.2, iş 1414, l.30,30(a),31,31 (a).

Gürcistan ve Şirvan'a hazırlık yapılan seferlere tam katılmak şartıyla Car-Tala'nın toprakları tanınmıştır³⁴.

1729 yılında Şeki Beylerbeyi Ali Sultan'a Osmanlı sarayından sadakati ve hizmetini göstermesi talep edilen iki ferman daha gönderilmiştir. Fermanların gönderilmesinin sebebi, Osmanlı denetiminde bulunan Sığnak'ta çıkan isyandı. Sığnak isyanı, Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'da ve Gürcistan'da etkisinin artmasını istemeyen Rusya tarafının bozgunculuk faaliyetlerinden kaynaklanmaktaydı. Söz konusu olayı araştıran araştırmacı Elvira Latifova, "İlisu Sultanlığı" eserinde Abram'ın Rusya'nın Safevî Devleti'ndeki temsilcisi olduğuna, Osmanlı'nın denetiminde olan Sığnak'a yerli halkı Osmanlı'ya karşı isyana teşvik etme niyetiyle geldiğine dair bilgilere yer vermektedir³⁵. Sığnak'ın dışarıdan gelenler tarafından karıştırılmasının ve devlete karşı isyan çabalarının önlenmesi amacıyla fermanla Ali Sultan'dan güvenilir bir askeri birlik oluşturarak Vezir İbrahim Paşa komutasında Abram'ın ortadan kaldırılma planının uygulanmasına destek vermesi istenmiştir:

*"Sığnaklılardan Abram isimli bir yaramaz orada (yani Sığnak'ta) ortaya çıkmış, İsfahan Şahi'nden sahte bir ferman takdim etmiş ve nüshalarını farklı yönlerle göndermiştir. Şiilerin ekseriyeti bu fermana inanmasalar da bir kısım genç onun sahih olduğunu kabul ederek yukarıda ismi zikredilen bedhah Abram'ın etrafında toplanmışlardır. Bu konuda Gence Hâkimi Vezirimiz İbrahim Paşa sarayımıza detaylı bilgi verdi. Sonuç itibariyle bizim yüce irademizle ismi zikredilen vezirimiz o Abram'ı ve çetesini ortadan kaldırmak için görevlendirildi. Orduların bir kısmı ona devredildi ve buna göre de size emrediyoruz: Ey pašamız, güvenli birlikler toplayarak silahlanmış vezire katılarak onunla birlikte hareket edin..."*³⁶.

³⁴ S.Süleymanova Zakatala Tarih-Diyarşünaslık Muzeyinin XVIII-XIX Eserlere Aid Arheografik Senedleri. s.50-55; Arzu Eşrefqızı. Car-Balaken camaatlığı (XVII esrin sonu – XIX esrin 30-cu illeri), s. 39-43.

³⁵ Elvira Latifova, İlisuyskoe Sultanstvo, Bakı, 2010, s. 61.

³⁶ AKAK, C. II, s.1092. GMA, F. 236, siy. 2, l. 88, 34-34(a). Fermanın bir nüshası AKAK, diğer bir nüshası da GMA, F. 2, l. 2, d. 1414-de bulunmaktadır.

Söz konusu fermanın iki nüshası da Gürcistan Milli Arşivi'nin 236'ncı fonunun 88 numaralı dosyasında ve 2. fonunun 1414 numaralı dosyasında korunmaktadır³⁷.

1730 yılında da Sıĝnak'taki karışıklıklar devam etmekteydi. 1730 yılının ilk aylarında Ali Paşa'nın adına bir fermanın daha gönderilmesi bunun göstergesidir:

"...Âlîmezhep Paşamız, size buyururuz ki, hemen cesur savaşıçılarınızı toplayarak ismini zikrettiğimiz vezirimize katılınız, Sıĝnak kıyamcılarına karşı sefere iştirak edesiniz. Kesin olarak yerine getirilmesini talep ettiğimiz bu fermanı ordu komutanının tüm emirlerine uygun hareket etmeniz ve bizim padişah merhametimizi kazanmanız için gönderdik"³⁸.

1731 yılında Osmanlı sarayından Şeki Paşası Ali Sultan adına gönderilen bir ferman daha, 1729 yılında başlayan Sıĝnak olaylarının henüz tam olarak yatışmadığını ve Osmanlı sarayını kaygılandırıldığını göstermektedir. Fermanın muhtevâsından Sıĝnak'taki isyanın bastırılmasına rağmen halkın Osmanlıya itaatinin tam olarak temin edilmediği ve yıllardır verginin ödenmediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden de Sıĝnak'a tam olarak boyun eğdirmek amacıyla Revan Hâkimi vezir İbrahim Paşa komutasında yeniden ordu hazırlandığı bildirilmekte ve Ali Sultan'dan da devletin itibarlı emiri olarak birlikleri ile bu sefere katılması istenmekteydi. Sıĝnaklıların Osmanlı Devleti'ne hem sözde hem de faaliyette sadakat ve itaatlerini göstermeleri, Gence hazinesine ödemeleri gereken vergiyi ödemeleri ve sadakatli emanetler vermeleri durumunda sefere son verilmeli, aksi takdirde onların evleri, sığınakları yıkılmalı, bölge boşaltılmalydı³⁹.

1730 yılında Osmanlı sarayından Şeki Hâkimi Ali Paşa'ya Sultan Mahmud'un Osmanlı tahtına çıkması vesilesi ile ferman gönderilmiştir. Fahri hilatla birlikte gönderilen fermanında I. Mahmud'un tahta çıkmasından, adına para basılmasından bahsedilmekte ve Ali Paşa'ya

³⁷ AKAK, c. II, s. 1092.

³⁸ GMA, F. 2., siy. 2, iş 1414, l.8-8(a)); Arzu Memmedova, Osmanlı'nın Güney Kafkasya'da Uç Bölge Politikası Osmanlı-Safevî Paralelinde (Arşiv Belgeleri Örneğinde), s.424.

³⁹ AKAK, C. II, s.1093.

gönderilen fermanı ve hilatı törenle karşılaması, giyinerek tüm Müslüman ahaliye bu haberi ulaştırması, Osmanlı silahının namağlup, ebedi galibiyeti, devletin gücünün mahvolmaması için tüm müminlerin halkla birlikte Allah'a ibadet etmesi emredilmekteydi⁴⁰. Aslında bu olay basit bir olay değildi. Aynı yıl, aynı olayla ilgili gönderilen iki ferman Şeki Hâkimi Ali Sultan'ın bölgedeki etkisini, gücünü ve Osmanlı sarayının kendisine olan güvenini açık şekilde göstermektedir.

I. Mahmud Kafkasya uğruna Rusya-Osmanlı-Safevî arasında ciddi mücadelenin yaşandığı bir dönemde tahta oturmuştu. Onun adıyla Şeki Hâkimi Ali Paşa'ya gönderilen 1730-1731 tarihli fermanlar Kafkasya'daki karmaşık askeri-siyasi süreçlerin araştırılması açısından önemlidir.

Rusya girdiği savaşta iki rakibinden-Osmanlı ile Safevîlerden kurtulmak için bu ikisini karşı karşıya getirme ve aralarında düşmanlığı derinleştirme siyaseti yürütmekteydi. Osmanlı padişahı I. Mahmud 1730 yılı fermanını böyle bir tarihi ortamda vermişti. Fermanında Safevî-Osmanlı devletleri arasında varılan anlaşmadan, taraflar arasında barış anlaşmasının imzalanmasından, daha sonra Safevî Devleti'nin toprak bütünlüğü uğruna mücadele veren Tahmasbkulu Han'ın (Nadir Şah) Osmanlı'nın ele geçirdiği arazileri tekrar Safevîlerin yönetimine geri kazandırması amacıyla askeri seferlerden ve Tebriz'i ele geçirmesinden bahsedilmektedir. Tahmasbkulu Han'ın seferlerinin önlenmesini isteyen ve Tebriz'i tekrar geri almak amacıyla sefer düzenlemeye karar veren Osmanlı padişahı, Başkomutan Vezir İbrahim Paşa komutasında 40.000 kişilik ordunun hazırlanması emrini vermişti. Fermanında Revan muhafızı Vezir Mustafa Paşa, Gence muhafızı İbrahim Paşa ve Tiflis muhafızı İshak Paşa'nın Başkomutan Vezir İbrahim Paşa eşliğindeki seferine Şeki Hâkimi Ali Paşa'nın da katılması emredilmekte, Osmanlı Devleti'nin ve İslam'ın konumunun güçlendirilmesi, Sultan'ın emrinin yerine getirilmesi için onun ortaya koyacağı tüm girişim ve hizmetlere göre layığına mükâfatlandırılacağı kaydedilmişti⁴¹.

Fermanında geçen “...devletimize değişmez sadakatinden emin olduğumuzdan...” ifadesinden Osmanlı himayesinde olan Şeki Hâkimi

⁴⁰ AKAK, C. VI, ç.2,s.775.

⁴¹ AKAK, C. VI, h. 2, s.776.

Ali Paşa'nın Osmanlı'ya sadakatini tüm durumlarda muhafaza ettiği anlaşılmaktadır. Fakat sonraki yıllarda Kafkasya'da durum daha da gerginleştikçe, yerel hâkimler için bu sadakati muhafaza etmek de zorlaşmaktaydı. Osmanlı'nın bölgeyi kaybetmesi durumunda, onlar hâkimiyetlerini, hatta mülklerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durumu en iyi açıklayan fermanlardan biri Tutanaklarda yer alan 1731 yılı padişah fermanıdır. Burada siyasi nedenlerden kaynaklanan küçük Usmi Muhammed Paşa'dan alınan Sahur ve Kah vilayetlerinin Şirvan hâkimi Surhay Han'ın isteği dikkate alınarak Şeki Hâkimi Ali Paşa'ya hizmetleri karşılığında bağışlanılmasından bahsedilmektedir. Ali Paşa fermanı alır almaz bu vilayetlerin idaresini eline almalı, oradaki halkı himaye ve müdafaa etmeli, fakir tabakalara zulmetmemeli, Osmanlı Devleti'nin tüm talep ve isteklerini yerine getirmeye hazır olmalıydı.

Söz konusu Tutanaklarda yer alan 11 ferman Osmanlı Devleti'nin aynı sülalenin temsilcileri, yani Sahur (İlisu) hâkimleri adına vermiş oldukları fermanları ihtiva etse de Güney Kafkasya ve Azerbaycan'da yürütölen siyasetin önemli noktalarını açıklama açısından oldukça önemlidir.

Sonuç

Kafkasya Arkeografi Komisyonu'nun 12 ciltlik tutanaklarında da yer alan belgeler Osmanlı Devleti ile Rusya için konu ve kapsam açısından önem arz eder. Tutanakların yayınlandığı ilk yıllarda Güney Kafkasya uğruna Osmanlı-Rus mücadelesi hız kazanmakla birlikte, Rusya tarafı Osmanlı'da yaşanan her bir olayı dikkatle takip etme çabasına devam etmekteydi. Bu yüzden de komisyonun arşivden yayınlamak için seçtiği binlerce resmî belge arasında "Türkiye" başlığı altında takdim edilen Osmanlı tarihine dair belgeler, çoğunluğu oluşturan belgeler arasındadır. Mecmuada yer alan ve bizim çalışmamızda üzerinde özellikle durduğumuz Osmanlı tarihinin XVI-XVIII. yüzyıllarına dair 11 ferman Güney Kafkasya tarihinin ait olduğu dönemin genel manzarasının, Osmanlı'nın bu bölgede güçlenmek için izlediği siyasi çizginin belirlenmesi açısından son derece önemlidir.

Tutanaklarda yer alan Osmanlı fermanlarının araştırılması aşağıdaki sonuçların elde edilmesine imkân vermektedir:

1. Osmanlı Devleti 1590 yılından itibaren himayesi altına aldığı Güney Kafkasya'da, aynı zamanda Azerbaycan'da güçlenme siyasetinde kuvvetli ve etkili yerel hâkimleri tercih etmiş, kendilerine her türlü ayrıcalığı tanımıştır. Bu siyaset söz konusu bölge hâkimlerinin konumunun güçlenmesinde önemli rol oynamış, onları Osmanlı'nın çıkarlarını destekleyen kesime dönüştürmüştür.

2. 1590 yılı Osmanlı-Safevî, 1724 yılı Osmanlı-Rus, 1730 yılı Osmanlı-Safevî barışlarından sonraki dönemi kapsayan fermanlar, Osmanlı'nın iki yüz yıl boyunca bölge siyasetinde ciddi değişiklik yapmadığını, bölgede aynı aileleri, nesilleri desteklediğini, Osmanlı'nın direkt askeri ve diğer müdahalesi gerekmedikçe, siyasetini kendileri aracılığıyla hayata geçirdiğini göstermektedir. Örneğin söz konusu 11 Osmanlı fermanı ile Azerbaycan'ın kuzeybatısında mevcut İlisu Sultanlığının (Sahur Hâkimliği) kurucusu ve yöneticisi olan sülale temsilcilerine farklı dönemlerde idare verilmiş, kendileri bölgede etkili hale getirilmiştir.

3. Osmanlı ile Safevî arasında uzun süre zarfında yaşanan büyük gerginliğe, zaman zaman düşmanlığa ve savaflara rağmen, farklı dönemlerde Güney Kafkasya'yı denetim altına alan Safevî ve Osmanlılar birbirinin bölgenin hassas noktalarında yaşama geçirdikleri "Uc toprak siyasetini değiştirmemiş, tam tersi verdikleri fermanlarla bu kurumu daha da geliştirmişlerdir. Belki de iki devletin Güney Kafkasya siyasetinin tek ortak noktası bu siyasetti.

Kaynakça

Akti, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu (AKAK), C.I, Tiflis 1866.

Akti, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu (AKAK), C. II, Tiflis, 1868.

Akti, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu (AKAK), C. V, Tiflis, 1875.

Akti, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu (AKAK), C. VI, k.2, Tiflis, 1875.

Akti, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu (AKAK), C. VII, Tiflis, 1878.

Akti, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu (AKAK), C. IX, Tiflis, 1884.

Akti, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu (AKAK), C. X, Tiflis, 1885.

Aliyev, F., *Antiiranskiye vistupleniya i borba protiv Tureskoy okkupasii v Azerbaydjane v pervoy polovine XVIII veka*, Bakı, 1975.

Bakıhanov, A., *Gülüstan-i-İrem*, Bakü, 1991.

Bilge, Sadık Müfit, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya (1454-1829). Tarih, Toplum, Ekonomi* Kitabevi, 2015.

Eşref Kızı A., *Car-Balaken camaatlığı (XVII esrin sonu – XIX esrin 30-cu illeri)*, Bakı, Uniprint, 2009.

Gürcistan Milli Arşivi (GMA), F. 2, Lis. 1, Dos. 10322.

Gürcistan Milli Arşivi (GMA), F. 2, Lis. 2, Dos. 1414.

Gürcistan Milli Arşivi (GMA), F. 236, Lis. 2, Dos. 88.

Latifova, E., *İlisuyskoe Sultanstvo*, Bakı, 2010.

Latifova, E., "1720-1730'lu Yıllarda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyasetinde Azerbaycan'ın Kuzeybatı Topraklarının Yeri ve Rolü", *Bilig*, 2023, Sayı: 107, s. 101-125.

Mahmudov, Y., Şükürov K., *Azerbaycan: beynelxalk münasibetlər və diplomatiya tarihi (1639-1828)*, C. 1, Bakı, 2009

Memmedova, A., "Osmanlı'nın Güney Kafkasya'da Uç Bölge Politikası Osmanlı-Safevî Paralelinde (Arşiv Belgeleri Örneğinde)", *XIX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. III. Cilt-I. Kısım. s. 413-426.

Mustafazade, T., *Azerbaydjan i Russko-Tureskiye otnoşeniya v pervoy treti XVIII v. Bakü, Elm, 1993.*

Obozreniye rossiyskih vladeniy za Kavkazom v statistiçeskom, etnografiçeskom, topografiçeskom i finansovom otnoşeniyah: proizvedyennoye i izdannoye po vısaçayşemu soızvoleniyu, – SPb, 1836, ç.1.

Oreşkova, S. F., "Tureçskiy dokument pervoy polovini XVIII v. O mejdunarodnoy situasii v yevrope i vneşnepolitiçeskih selyah Osmanskoj imperii", *Tyurkologičeskiy Sbornik 1976, izdatelstvo "Nauka", Moskva, 1978.* http://www.orientalstudies.ru/rus/images/pdf/journals/p_ts_1976_197_8_08_oreškova.pdf

Süleymanova, S., "Zagatala Tarih-Diyarşunaslıg Muzeyinin XVIII-XIX esrlere Dair Arheografik Senedleri" *Azerbaycan EA-nın Heberleri. Tarih, felsefe, hüguq seriyası*. No. 4, 1990, s. 50-55.

Şükürov, K., "Kavkaz v Sisteme mejgosudarstvennih Dogovorov: k 180-letiyu Turkmançayskogo Traktata 1828 goda", *Kavkaz & Globalizasiya*, 2008, t.2, vıp. 4.

EKLER

Ek 1. Kafkasya Arkeografi Tutanakları'nda 1085. Sayfa, 2. Maddeden Örnek.

Kıdvetü'l-umerâ'i'l-kirâm 'izzetü'l-küberâ'i'l-fühâm ...? Ali Sultan dâme 'izzuhu tevki' refi' hümâyün vasıl olacak ma'lûm ola ki siz yarar ve namdâr ve asitan-ı saadetmedârımın kadimi hayr-ı hevahi olduğun ecilden hakkında mezid-i merhamet malukânem zuhura getirilib karye-i Meşebaşı ve Kah ...? ve Kum ve ...? Alagözü nam karyeler ocaklık üzere sana verilmek babında ferman-ı âlişanım sadr olunmuşdur buyurdum ki zikr olunan belde-i karyeye ocaklık üzere mutasarrıf olub bâ'de'l-yevm neslen ba'de'n-nesl zabt ve tasarruf idub ve ba'de'l-ân bu aheri tevcih mine'l-vücut dâhil ve taarruz ettirmeyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerife itimad kılâsız tahiren fi evahir-i şehri-şâ'banü'l-muâzzam sene-i sitte ve işrin ve elf mine'l-hicretü'l-tesviye-i ileyh ifsalü's-...? ve ikmalü't-teslimat?

Ek 2. Kafkasya Arkeografi Tutanakları'nda 1091. Sayfa 19. Maddeden Örnek.

19. *Тоже, Турецкаго султана на имя Шехинскаго бег-
хербена Али-паши, отъ послѣднихъ чиселъ зима-хидже
1142 (1729) года. — Константинополь.*

..... توقيع ربيع هياين واصل اوليحو معلوم اولي
كه دستور مكرم كنه محاطي درييم ابراهيم ياسا معيتي ايله
صفاق اسقياسنك كوسمال و ترتيب نكالر ايجون مأمور تيكي
مسعراصدلر و ارسال اولنان امر سر يعم وصولند، در حال
خدمت دين و دولت عليه كمال رغبت و اظهار غيرت
و حقيقت ايله عطا كرريد علمهم و اوغللرك ريد عزم و بكر اوللر
و ساير غزاو جهاده قابر اولن بهادرلرين بيك سيور مقدارى
طاسنان عكريله قالقوب كنه صحراسه درير مشار اليهك
يانه كلوب اشجار جمال يپراقلمدين موجود اولن عسكرايله
اسقيلى مرقومه نك اورلر يمه حركت و قهر و تنگيللرينه
مادريت اولمو اورده اولدوغلر بوندن اقدم طرفكس و امير
الامراء الكرام قاج نكلر كيكي كوكك اسى محتد ياسا دام
اقباله طرفدن اعلام اولمغله بوكونه رضاي يمن اقتضاي
ياد سا هانمه موافق حركتك سرور و مشكور اولوب الحاقه هذه
طايغه احكام ندر حامدين بر مقدار قزلباس ادناسك فراهان
دام محله تحتع و تحريلردين ممالك محروسه سؤ قصد
فاسدلى معهم اولمغله سمدىكي حالت محاطه مملكت و اكر
مزيرلر ممالك محروسه مدن بر محله سؤ قصد ايله حركت ايندليلر
ايسه مداهنه و تدبيرلرينه اهتمام و دقت اولمو ايجون همدان
و تدبير طرفلر يمه در راسى عظام و ميرميران كرامتدين و قيوم
قوللرى و سايردين بعض طوائف عسكر تعيين و تدبير اولمغله
بعون الله تعالى صفاق اسقياسى عائلهسى بر طرف قلندقدن
صكوه سر دحي نو اسناده اردبيله واروب آنده اقامت و دستور
مكرم تدبير محاطي اولوب تدبير خاسه مأمور طوائف
عسكه ناس نوع اولن درييم مصطفي ياسا ادام الله تعالى
احلاله نك رضى و تدبيرى اورده حركت ايسكك و دركون اول
ارديله وارمكز مقصى اولمغله اعلام حال ايجون اسو امر سر يعم
اصدار اولمصدر

..... tevki'-i refi' hümâyün vâsil olacak ma'lum ola ki düstûr-ı
mükerrerem Gence muhafızı vezirim İbrahim Paşa ma'iyeti ile Sığnak
eşkiyasının guşmal ve tertib ...? için me'muriyetini müş'ir ısdar ve irsal
olunan emr-i şerifim vusulünde derhal hıdmet-i din ve devlet-i âliyeme
kemâl-i rağbet ve izhar-ı gayret ve hamiyet ile ulemâkir zeyd-i ilmihim

ve oğulların zeyd-i izzihim ve beyzadeler vesair gaza ve cihada kadir olan bahadırlardan bin beşyüz miktarı Dağıstan askeriyle kalkup Gence sahrasına vezir-i müşar-ı ileyhin yanına gelip eşhâz-ı hal ...? mevcut olan asker ile eşkiyayı merkumenin üzerlerine hareket ve kahır ve tenkillerine mübaderet olmak üzere olduğunu bundan akdem tarafından ve emirü'l-umerâ'i'l-kirâm Kah beylerbeyisi küçük ismi Muhammed Paşa dame ikbâluhu tarafından ilâm olunmağla bu güne rızayı yemin iktizayı padişâhaneme muvaffak hareketler mebrûr ve meşkûr olup el-haletü hazihi ta'ife'i i'câm bed ferhâmdan bir miktar kızılbaş obasının ferahat dâm mahallde ...? ve tahariblerinden memalik-i mahruseme suikast kasıtları mütemmihim olmağla şimdiki halet-i muhafaza'i memleket ve eğer mezburlar memalik-i mahrusemden bir mahale suikast ile hareket ederler ise müdafa'a ve tedmirlerine ihtimâm ve dikkat olumak için Hemedan ve Tebriz taraflarına ve rızâyı izâm ve mir-i miran-ı kiramımdan ve kapum kulları vesairden bazı tavaif asker tayin ve tesir olunmağla Allah-u teâla Sığnak eşkiyası ailesi bertaraf kılındıktan sonra siz dahi bu esnada Erdebil'e varub anda ikâmet destur-ı mükerrem Tebriz muhafızı olub Tebriz hassına me'mur tavaif-i askere başbuğ olan vezirim Mustafa Paşa ademalah-ı te'alâ iclâlenin re'y-i üzere hareket etmeniz ve gün evvel varmanız muksâ olmağla ilâm-ı hal içün işbu emr-i şerifim ısdar olunmuştur.

Extended Abstract

After completing the occupation of the Caucasus, Russian Empire mobilised a detailed study of the region in order to fully dominate the region. In this direction, firstly, it collected extensive information about population, administrative structure, traditions, material and spiritual culture and history of the Caucasus. One of the most important sources of this information is the Minutes of the Caucasus Archaeological Commission (AKAK), which were published in 1866 and consist of twelve volumes. Among the documents listed chronologically from 1398 onward, there are valuable documents that enable us to shed light on the Ottoman policy in the Caucasus. The Ottoman issue was one of the important topics on Russia's agenda in the XVIII century. The weakening of the Ottoman Empire in the military and diplomacy from the second half of this century and especially its military failure in the 20's of XIX century onwards led Russia to pursue a new Ottoman policy towards the XIX century. Ottoman lands became the main target of the struggle for new colonies.

Thus, a special political term, known as the 'Eastern Question', emerged in the West and in Russian diplomacy in relation to the Ottoman Empire. But the term changed its meaning over time. In the midnineteenth century, this term was used mostly when referring to the European territories of the Ottoman Empire, and later on it was used to refer to the entire Ottoman territory. The multi-volume collection of specialised documents, such as the Minutes of the Caucasian Archaeological Commission, which is the basis of this study, is one of the collections in which the Ottoman subject is widely reflected. The publication of the decisions of the Caucasian Archaeological Commission began after Russia completed its occupation of the Caucasus in 1859. While Russia, on the one hand, put an end to the existence of local states and implemented a policy of changing the religious and ethnic environment in the region in order to fully possess the newly occupied territories, on the other hand, it also investigated the region and its people more closely to ensure the successful outcome of these policies.

From this period onwards, it is noteworthy that a succession of magazines with different names, which focused on the history, culture, life, literature, traditions and customs of the Caucasian peoples, were published one after another. The Proceedings of the Archaeological Commission of the Caucasus were published by the Archaeological Commission of the Caucasus, which began its activities in 1864 by order of the Governor General of the Caucasus, Grand Knyaz Mikhail Nikolaevich. For two years, the members of the commission searched 128,000 documents collected at the beginning of the

Russian occupation in the archive of the Governor-General's Office of the Caucasus, systematised them, and selected the most essential documents on the same subject for publication. Published in 1866 under the editorship of Adolf Berje, Chairman of the Caucasus Archaeological Commission, the Proceedings of the Caucasus Archaeological Commission (AKAK) consists of 12 volumes. They contain documents in various languages from the X century to 1862. In each volume, in addition to the official documents of the period of one of the Russian governors in the Caucasus, in the last pages of the collection, under the heading 'Appendices', documents from earlier periods, edicts and decrees of Safavid, Qajar, Ottoman rulers, genealogies of local khans and sultans, documents proving the land ownership and rights of local judges are given.

The documents presented in chronological order in the Minutes clearly show how the Russian administrative circles shaped the idea of occupation of new lands, their activities in the background to transform the idea into reality, and how they did not overlook even the smallest information about the lands and countries they would occupy. In Volumes I and II of the Minutes, under the heading 'Provinces of Turkey', documents on Ahalkalek, Erzurum and Kars provinces are presented. In the documents, the Ottoman lands are referred to as Turkish provinces, Turkish estates and even the Ottoman sultan is referred to as the sultan of Turkey in Lieutenant Colonel Simonovic's report to General Lazarev dated 16 December 1802. The main reason for this was to narrow the geographical and political dominance area of the Ottoman Empire, which was an empire and harboured many nations. In this way, the foundation for the separation of the Ottoman Empire would be laid. As of Volume V, which includes documents from the years 1811-1816, the terms 'Turkish Georgia', 'Turkish Armenia' and 'Iranian Armenia' are used in addition to the ones we have recorded before. It was not a coincidence that these terms were used during the printing of official documents in the official state printing press; this was the environment created for the upcoming invasions.

The documents in Volume VII under the heading 'Turkey' pertain to only one issue, the occupation of Kars by the Russian Empire, which was one of the most topical issues in the relations between the two states at that time. Here, documents containing important information on the Russian occupation policy, military operations, the defence of the fortress, military losses, and the local population are brought together. The 982-page Volume X, published in 1885, contains documents presented under the title 'Turkey', which contain information obtained by the Russian military circles on the eve of the Crimean War about the level of preparation of the Ottoman army and

its plans of action. The title of the document numbered 762 in volume X - Kn Bebbutov's Caucasus-Turkey. If we follow the 12-volume chronology of the documents on Ottoman history in the Minutes of the Caucasus Archaeographic Commission, we can see that there are many documents that shed light on the 300-year period of the Ottoman Empire and are waiting for the researcher. The 11 Ottoman edicts in the minutes are included in Volumes II and VI under the title of Annexes and trace the political line followed by the Ottomans in the region.

The study of the Ottoman edicts in the minutes allows the following conclusions to be drawn: 1. The Ottoman Empire in its policy of consolidation in the South Caucasus and Azerbaijan, which it took under its protection since 1590, favoured strong and influential local rulers and granted them all kinds of privileges. This policy played an important role in strengthening the position of the rulers of the region and transformed them into those who supported the interests of the Ottomans. 2. Edicts covering the period after the Ottoman-Safavid peace of 1590, Ottoman-Russian peace of 1724, Ottoman-Safavid peace of 1730 show that the Ottomans did not make any serious changes in their regional policy for two hundred years, supported the same families and generations in the region, and implemented their policy through them, unless direct military and other intervention of the Ottomans was required. For example, the 11 Ottoman edicts in question were issued on behalf of the dynasty that was the founder and ruler of the Ilisu Sultanate (Sahur hakemliyi) that existed in the north-west of Azerbaijan. 3. Despite the great tension, enmity and wars between the Ottomans and the Safavids over a long period of time, the Safavids and the Ottomans, who controlled the South Caucasus in different periods, did not change or abolish each other's 'Tip' territorial policy in the sensitive points of the region, on the contrary, they further developed this institution with their edicts. Perhaps the only common point of the South Caucasus policy of these two states was this policy.